

Григорій Репп

магістр державного управління

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5250-2198>**Володимир Вакулєнко**

завідувач кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування

та управління містом НАДУ при Президентові України, к.держ.упр., доцент

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7097-6944>**Ія Дегтярьова**

директор Інституту публічного управління та адміністрування

НАДУ при Президентові України, д.держ.упр., професор

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0807-961X>**МЕХАНІЗМИ БАГАТОРІВНЕВОЇ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ:
СУТНІСТЬ, ТИПИ ТА ЗМІСТОВІ СКЛАДОВІ**

У статті запропоновано авторські поняття «багаторівнева кластерна політика» та «механізм багаторівневої кластерної політики», базову схему та основні методологічні вимоги щодо визначення комплексу механізмів багаторівневої кластерної політики у регіонах. Узагальнено типові інструменти кластерної політики держав та з їх урахуванням розкрито змістові складові механізмів багаторівневої кластерної політики – правового, інституційного, організаційного, інформаційного, ресурсного, мотиваційного. В рамках цих механізмів визначено заходи та інструменти, які мають реалізовувати Кабінет Міністрів України, зарубіжні організації, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, бізнесові структури та їх об'єднання, громадські організації, освітні та наукові установи.

Ключові слова: кластер; кластерна політика; суб'єкти політики; інструменти політики; механізми політики; типи механізмів; змістові складові механізмів.

Grygory Repp

Master of Public Administration

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5250-2198>**Volodymyr Vakulenko**

Head of Regional Government, Local Self-Government and City Management Chair

of the NAPA under the President of Ukraine, PhD in Public Administration, Docent

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7097-6944>**Iya Degtyaryova**

Director of the Institute of Public Government and Administration of NAPA under the President

of Ukraine, Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0807-961X>**MECHANISMS OF MULTI-LEVEL CLUSTER POLICY:
ESSENCE, TYPES AND COMPONENTS**

Formulation of the problem. Now the world has a wide range of mechanisms and tools for stimulating clusters, and in recent years, with increasing participation in their application of the subjects of different levels – international, national, regional, local. In Ukrainian development programs, a number of tasks are provided for clusters, but the specific tools and mechanisms for supporting their development are not identified.

Analysis of recent publications. During 2019–2021, the functions and principles of public administration were revealed in the process of clustering, the processes of public administration on the clustering of the national economy, the institutional environment for the development of clusters, the basics of successful cluster policies, etc. However, the mechanisms of multilevel stimulation of clusters in the regions are not proposed yet.

The purpose of the article is to determine the basic complex of mechanisms of multi-level cluster policies and their components.

Presentation of the main research material. Based on the analysis of concepts on the subject of research, it was determined that the mechanism of multi-level cluster policy is a way to solve during a certain period of time of the management task, combining interconnected set of tools and joint actions of subjects of international, national, regional, local levels for creating and planning cluster development.

The basic scheme for determining the complex of mechanisms of multi-level cluster policies in the region is determined.

It is justified that a cluster policy needs to be adapted to a particular region and the features of each cluster, it increases its efficiency. The tasks of various events and tools – components of cluster policy mechanisms varies depending on the type of cluster and regional needs. At the same time, typical tools that were used in many states can be used in Ukraine.

© Репп Г.І., Вакулєнко В.М., Дегтярьова І.О., 2021.

Taking into account such tools, a set of measures and instruments have been developed to implement by the Cabinet of Ministers of Ukraine, foreign organizations, local government administrations, local governments, business structures and their associations, public organizations, educational and scientific institutions.

In the launch of a cluster policy, a special institution should be created (a project group, a center, an agency, a subdivision in a public authority, etc.) that would organize activities in the process of implementing a cluster policy.

The organizational mechanism provides a number of necessary steps – from planning cluster development to its evaluation. It is also necessary to introduce special programs and projects of cluster development.

The informational mechanism constitutes a plurality of important interrelated actions of subjects of different levels. It is emphasized that the content of information, its validity and target orientation is important. The scientific substantiation of informational messages acquires special importance.

The resource mechanism is intended to direct and effectively use various resources from sources of different levels.

The motivational mechanism is necessary to enhance the use of individual and institutional potential in the direction of cluster development.

Conclusions and prospects for further research. *The basic complex of multilevel cluster mechanisms include legal, institutional, organizational, informational, resource and motivational mechanisms, which are quite complicated in structure and have synchronously and consistently administered by subjects of different levels. These mechanisms can only be formed under the condition of proper scientific and conceptual provision, which leads the need for qualitative changes in the relations of public authorities, business and scientific institutions.*

The content components of the specific mechanisms of multi-level cluster policy is advisable to determine each of these mechanisms with the specification of the role of involved parties in their implementation.

Further scientific research *should relate to specific practical proposals to public authorities and other subjects of public administration on the implementation of effective cluster policies in the regions of Ukraine.*

Key words: *cluster; cluster policies; policy entities; policy tools; policy mechanisms; types of mechanisms; content components of mechanisms.*

Постановка проблеми

Нині у світі застосовується широкий комплекс механізмів та інструментів стимулювання розвитку кластерів, а останніми роками з посиленням участі в їх застосуванні суб'єктів різних рівнів – наднаціонального, національного, регіонального, місцевого, локального. Водночас в Україні такі механізми є недосконалими, що стримує економічний розвиток держави. Так, Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2027 року (Про затвердження Державної стратегії, 2020) передбачено низку завдань щодо кластерів. Разом з тим, у цій стратегії не визначено конкретних інструментів та механізмів підтримки їх розвитку. Аналогічна ситуація і на регіональному рівні – стратегіями розвитку регіонів теж передбачено завдання стимулювання кластерів, але не визначено конкретних і достатніх механізмів. Так, публічно-управлінська діяльність у цьому напрямі ще не налагоджена належним чином, тому необхідним є визначення та наукове обґрунтування змістових складових механізмів багаторівневої підтримки і стимулювання розвитку кластерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика розвитку кластерів на сьогодні є предметом широких наукових дискусій та публікацій, особливо в економічній науці. Усі автори підтверджують важливість кластерів для прискорення економічного та зокрема регіонального розвитку. Протягом 2019–2021 років розкривалися такі аспекти публічного управління кластерним розвитком: базові функції та принципи публічного управління у процесі кластеризації [8]; процеси державного управління системою кластеризації національної економіки, державного планування систем кластеризації національної економіки [2]; інституціональне середовище розвитку кластерів у регіонах [3]; головні засади успішних кластерних політик, роль держави та влади, механізми та інструменти [5]; на-

укові основи формування та розвитку прикордонних туристичних кластерів [4] та ін.

Незважаючи на те, що вже є багато наукових праць щодо розвитку кластерів у регіонах, у контексті багаторівневої політики це питання ще мало досліджене, тим більше не запропоновано механізми багаторівневого стимулювання розвитку кластерів у регіонах.

Мета

Мета статті полягає у визначенні базового комплексу механізмів багаторівневої кластерної політики та їх змістових складових.

Виклад основного матеріалу

Насамперед визначимо основні поняття, що використовуються в даній статті.

Хоча є багато визначень кластера, нашу думку, кластер – це добровільно об'єднані в організаційно-виробничу систему установи, організації та підприємства на території однієї чи кількох сусідніх адміністративно-територіальних одиниць, які конкурують і водночас співпрацюють у певній галузі та пов'язані спільними технологіями й цілями діяльності, орієнтованими на вироблення й реалізацію конкурентоспроможної продукції чи послуг на внутрішньому та/або зовнішньому ринках. Такий зміст поняття враховує усі найважливіші ознаки кластера – добровільність, взаємодоповнюваність, територіальна локалізація, спеціалізація, спільність технологій та ін.

Стосовно поняття «механізм», у цьому дослідженні ми будемо розуміти його як спосіб вирішення управлінського завдання, що поєднує в собі взаємопов'язану множину заходів та інструментів для досягнення певної мети.

У контексті даного дослідження у фокусі уваги суб'єктів публічного управління мають бути два базові механізми: 1) механізм стимулювання створення кластерів; 2) механізм стимулювання ефективного функціонування кластерів. Стимулювання, згідно з ви-

значенням, поданим в Українському тлумачному словнику, – це заохочення, створення умов, які викликають зацікавленість у здійсненні чого-небудь (Український тлумачний словник, 2016, с. 1404–1405), в даному випадку у потенційних учасників кластера – до створення кластера, а в учасників створеного кластера – до ефективного його функціонування.

Багаторівневе врядування у Хартії багаторівневого врядування, прийнятій Комітетом регіонів Ради Європи 03 квітня 2014 р., визначено як врядування «на основі скоординованих дій з боку ЄС, держав-членів, регіональних і місцевих органів влади відповідно до принципів субсидіарності, пропорційності та партнерства, оперативної та інституційної співпраці у розробці та реалізації політики ЄС» [9]. Так, суть ідеї багаторівневого врядування полягає в тому, щоб усі, хто заінтересований у досягненні певних суспільно значущих результатів, виконували певні завдання на засадах партнерства й цим досягати синергії.

Публічна політика – це курс дій в державі, вироблений для задоволення потреб суспільства, а також за його участю. У формуванні та реалізації публічної політики беруть участь органи державного управління, органи місцевого самоврядування, неурядові організації, бізнес, громадяни та їх об'єднання [1, с. 14].

Отже, з урахуванням вище наведених понять можна пропонувати таке поняття: багаторівнева кластерна політика – це комплекс заходів для створення і розвитку кластерів, що сформований і реалізується у партнерстві та спів-дії публічними і приватними суб'єктами наднаціонального, національного, регіонального, місцевого рівнів.

Відтак, механізм багаторівневої кластерної політики – це спосіб вирішення протягом певного періоду часу управлінського завдання, що поєднує в собі взаємопов'язану множину інструментів та спільних дій суб'єктів наднаціонального, національного, регіональ-

ного, місцевого, локального рівнів для створення й запланованого розвитку кластерів.

Об'єктами механізмів кластерної політики можуть бути певні території, в тому числі сусідніх адміністративно-територіальних одиниць, галузі, підприємства та їх об'єднання, зарубіжні компанії та організації, заклади освіти, наукові установи, окремі фахівці і т.д. Базова схема, яка розкриває підхід до визначення відповідних механізмів, представлена на рис. 1.

Концептуально підхід до розроблення дієвих механізмів багаторівневої кластерної політики, на нашу думку, передбачає необхідність визначення та врахування:

- 1) методик оцінювання стану кластерного розвитку регіону, що дає змогу уявити реальну модель існуючого кластерного розвитку регіону/території на певний момент часу;
- 2) тенденцій та кластерного потенціалу економічного розвитку регіону;
- 3) базових парадигм, теорій і концепцій територіального розвитку й управління, які будуть покладені в основу моделі очікуваного кластерного розвитку регіону/території;
- 4) конкретних досяжних цілей щодо очікуваного стану кластерного розвитку регіону;
- 5) чітко визначених об'єктів і суб'єктів кластерної політики, які виявляють явний або прихований інтерес щодо кластеризації, стан їх взаємодії;
- 6) системи реальних дієвих принципів реалізації кластерної політики;
- 7) упорядкованих інструментів і заходів у рамках комплексу взаємопов'язаних механізмів кластерної політики;
- 8) наявних та додатково необхідних ресурсів, серед яких важливу роль відграють нематеріальні ресурси;
- 9) чинників успішності попередніх ініціатив, в тому числі якості регіонального управління;

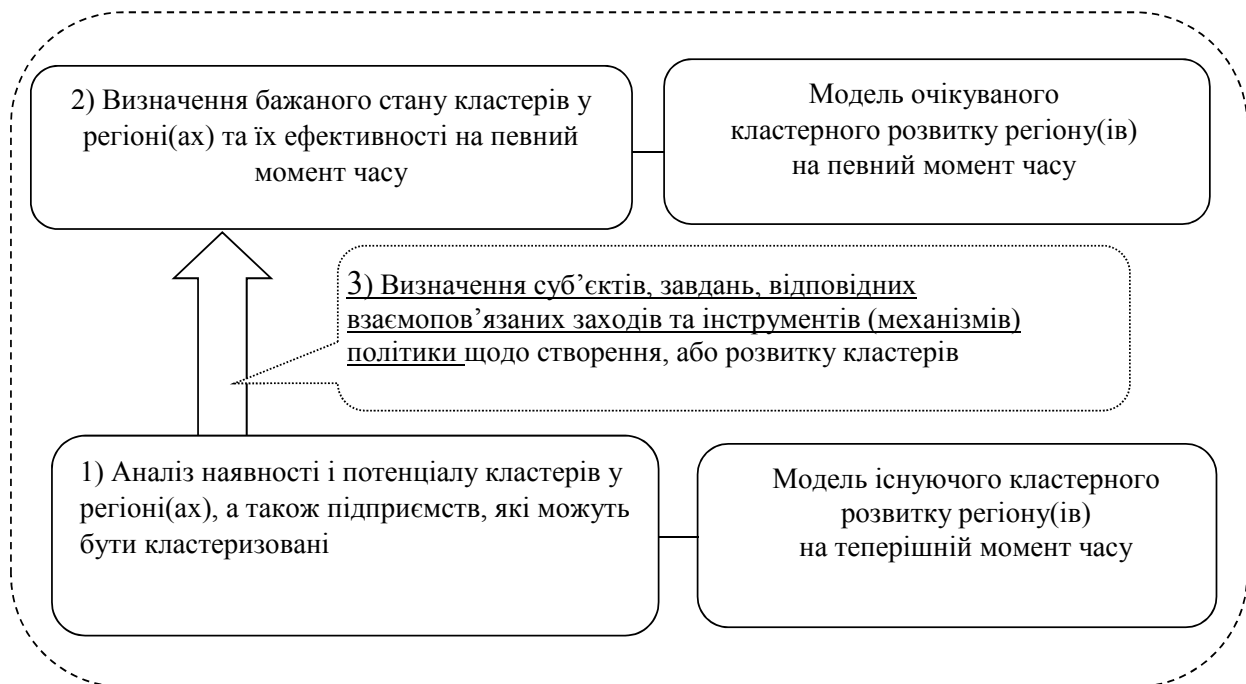

Рисунок 1. Базова схема визначення комплексу механізмів багаторівневої кластерної політики у регіоні(ах)

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

10) підходів та механізмів, які успішно застосовуються за кордоном.

Так, до формування зазначених механізмів мають бути залучені різні сторони, адже багаторівнева політика передбачає причетність різних суб'єктів, соціальних груп та інституцій для досягнення певних цілей, які були спільно обговорені й спільно визначені. Який рівень має здійснювати кластерну політику, визначається декількома факторами, такими як наявні ресурси, доступні інструменти, спроможність розробити та впровадити таку політику. Крім того, кластерна політика також підтримується впливом й іншим політиком, зокрема інноваційною, промисловою, підприємницькою, освітньою та ін. Так, ця політика може перебувати на перетині декількох політик [10, с. 2].

Очевидно, що кластерну політику необхідно адаптувати до конкретного регіону та особливостей кожного кластера, це підвищує її ефективність. Завдання різних заходів та інструментів – складових механізмів кластерної політики варіюватимуться залежно від типу кластера та регіональних потреб. Водночас є типові інструменти, які застосовувалися в багатьох державах і можуть бути використані в Україні (табл. 1).

Так, дані таблиці 1 свідчать, що в розвинених державах запроваджується багато інструментів для сти-

мулювання кластерної діяльності. При цьому низка інструментів стосується досліджень, кадрового забезпечення, інтернаціоналізації кластерної діяльності, що в Україні ще актуалізовано.

З урахуванням вище представлених інструментів, запропонуємо основні змістові складові механізмів багаторівневої кластерної політики, що визначено відповідно до класичної типології механізмів (табл. 2).

Отже, як видно з табл. 2, кожна із сторін має робити переважно свій і причому особливий внесок у розвиток кластерів, і зовсім небагато функцій є однаковими для усіх сторін.

При започаткуванні кластерної політики в будь-якому випадку має відбутися інституціоналізація кластерної політики, що передбачає перегляд чинної нормативно-правової бази та її вдосконалення з урахуванням пропозицій усіх потенційних сторін кластерних ініціатив (формування правового механізму кластерної політики). Одночасно має бути створення спеціальної інституційної одиниці (проектної групи, центру, агенції, підрозділу в органі публічної влади тощо), яка б організувала діяльність у процесі реалізації кластерної політики (усі інституції та їх взаємодія мають органічно поєднуватися в рамках інституційного механізму).

Таблиця 1.

Типові інструменти кластерної політики держав згідно з дослідженнями ОЕСР [10, с. 3]

Завдання	Заходи та інструменти кластерної політики
Ідентифікація кластерів	Здійснення картографічних досліджень кластерів Виявлення фірм, які могли б співпрацювати
Формування системи підтримки кластерів	Проведення заходів з підвищення обізнаності про кластери (конференції, кластерна освіта тощо) Запровадження фінансових стимулів для мережевих (кластерних) організацій Створення карти зв'язків між кластерами та ін.
Розвиток потенціалу і навичок постачальників (малого і середнього підприємництва)	Підтримка розвитку малого і середнього підприємництва Підтримка розвитку брокерських послуг та платформ взаємодії між постачальниками і покупцями Складання загальної ринкової інформації Координація закупівель кластерів Запровадження технічних стандартів
Розвиток зовнішніх зв'язків у кластерах	Маркетинг кластерів та регіонів Надання допомоги з питань зовнішньої діяльності кластера Створення ринкової інформації для міжнародних цілей Пошук партнерів Підтримка входження в експортні мережі
Забезпечення кластерів кваліфікованою робочою силою	Збір та поширення інформації про ринок праці Підтримка спеціалізованої професійної підготовки Підтримка співпраці між кластерами та закладами освіти Запровадження нових освітніх програм (згідно з потребами кластерів) Створення можливостей для залучення перспективних студентів до регіону та зокрема до кластеру
Посилення зв'язку між дослідженнями і потребами фірм кластера	Підтримка спільних проектів між фірмами, університетами та дослідницькими організаціями Спільне створення наукових парків, інкубаторів та інших структур для полегшення взаємодії та розвитку Створення обсерваторій та центрів трансферу технологій
Комерціалізація досліджень	Розвиток нормативно-правової бази про інтелектуальну власність Подолання адміністративних бар'єрів у сфері комерціалізації Підтримка послуг з трансферу технологій
Забезпечення доступу до фінансів	Забезпечення консультаційних послуг для нестандартних фінансових операцій Запровадження державних гарантійних програм та створення венчурних фондів Створення рамкових умов для підтримки приватного венчурного капіталу

Таблиця 2.

Складові механізми багаторівневої кластерної політики							
Механізм	Кабінет Міністрів України	Зарубіжні організації	Місцеві державні адміністрації	Органи місцевого самоврядування	Бізнесові структури та їх об'єднання	Громадські організації (ГО)	Освітні та наукові установи
Правовий	Формування рамкових правових умов для розвитку кластерів	Надання ОПВ пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення кластерів Правова просвіта щодо регулювання кластерного розвитку					
Контроль за реалізацією нормативно-правових актів щодо кластерного розвитку виконанням							
Інституційний	Створення державних інституцій, підрозділів або штатних одиниць в ОБВ Акумуляція ідей для розвитку кластерів	Реалізація проєктів і програм інституційної підтримки кластерного розвитку	Створення підрозділів або штатних одиниць в МДА (за рішенням КМУ)	Створення окремих структур, підрозділів або штатних одиниць в ОМС	Створення кластерних організацій у формі ГО або асоціації бізнесу	Створення на базі ГО центрів координації кластерів	Наукове обґрунтування інституційного забезпечення кластерного розвитку
Організаційний	Цілепокладання Стратегічне планування кластерного розвитку держави Запровадження державних програм, проєктів, фондів Організація сертифікаційної і дозвільної діяльності Атестація кластерів Підтримка просування продукції кластерів Ведення державного реєстру кластерів	Організація кластерних досліджень Експертна підтримка кластерного розвитку Організація стажувань фахівців кластерного розвитку Організація навчання	Запровадження місцевих кластерних програм і проєктів Організація, координація кластерної діяльності в регіоні / територіальній громаді Організація стратегічних міжрегіональних та міжмуніципальних кластерних партнерств Підтримка інтернаціоналізації Підтримка збуту продукції місцевих кластерів Організація трансферу технологій Організація комунікативних заходів Організація навчання	Стратегування Просування інтересів кластерів Участь у заходах кластерного розвитку Ініціювання кластерних ініціатив Пошук партнерів та зустрічі	Організація навчання Проведення конференцій, семінарів та інших заходів Сприяння в реалізації проєктів кластерного розвитку	Науково-дослідні розробки Методичне забезпечення Організація навчання Експертне забезпечення Проведення комунікативних заходів Трансфер технологій	
Контроль, моніторинг та оцінювання ефективності реалізації кластерної політики Організація горизонтальної і вертикальної взаємодії та координації Багаторівневі угоди про співпрацю							
Інформаційний	Формування та організація реалізації державної інформаційної кластерної політики (в рамках політики кластерного розвитку)	Організація підготовки та поширення інформаційних матеріалів Проведення спеціальних інформаційних кампаній Створення інформаційних платформ для розвитку кластерів Взаємодія із ЗМІ	Створення інтернет-сторінок кластерів Маркетинг продукції кластерів		Популяризація кластерних ініціатив (конференції, круглі столи, публікації в ЗМІ тощо)	Розроблення обґрунтованих інформаційних матеріалів для їх оприлюднення	

Ресурсний	Державне фінансове, інвестиційне, матеріальне та інше забезпечення кластерного розвитку	Надання фінансових ресурсів (грантів) Надання майна, яке ввозиться або набувається в Україні	Надання майна спільної комунальної власності майна Виділення фінансових ресурсів на реалізацію кластерних проєктів Розвиток інфраструктури	Надання земельних ділянок та комунального майна	Фінансове та матеріальне забезпечення кластерної ініціативи Залучення венчурних та грантових коштів	Залучення грантових коштів та благодійних внесків на реалізацію кластерних ініціатив	Розроблення технологій для впровадження кластерами Надання майна в користування кластерам
	Мотиваційний	Надання всебічної державної підтримки суб'єктам кластерного розвитку	Організація навчання та стажування Надання інституційних та індивідуальних грантів	Фінансова підтримка та пільги для кластерних ініціатив Підтримка гідної оплати і стимулювання праці осіб, задіяних у кластерних ініціативах	Збільшення доходів Преміювання та просування працівників	Запровадження рейтингів успішності кластерних ініціатив Участь у виробленні та реалізації кластерної політики Організація конкурсів	
	Відзначення інституцій та осіб подяками, грамотами тощо за досягнення в кластерному розвитку Поширення інформації про здобутки осіб та інституцій щодо створення і функціонування кластерів Формування сприятливого корпоративного клімату для реалізації кластерних ініціатив Реалізація нововведень Проведення урочистих та інших заходів мотиваційного характеру						

Не менш важливим є організаційний механізм, що передбачає цілу низку необхідних кроків – від планування кластерного розвитку до його оцінювання. Безумовно, помітних успіхів у розвитку кластерів неможливо досягти без запровадження спеціальних програм і проєктів кластерного розвитку.

Інформаційний механізм теж становить множину важливих взаємопов'язаних дій суб'єктів різних рівнів. Хоча в умовах цифровізації доцільно більш активно використовувати нові інформаційно-комунікаційні технології, проте не менш важливим є зміст інформації, її обґрунтованість та цільова спрямованість. Так, наукове обґрунтування інформаційних повідомлень набуває особливого значення.

Враховуючи важливість наукових розробок і технологій для конкурентоспроможності кластерів, ключовим компонентом програм політики в економічно розвинених державах є підтримка зв'язків між університетами та дослідницькими організаціями і бізнесом. <...> Невипадково кластери часто розвиваються поблизу існуючих університетів або державних дослідницьких установ, які можуть забезпечити знання, навички та інфраструктуру, необхідні для інновацій та підприємництва, особливо у високотехнологічних секторах [11].

Ресурсний механізм призначений для спрямування та ефективного використання різних ресурсів з джерел різних рівнів. Якщо ресурсів недостатньо, то кластерна політика не може бути ефективною, тому слід узгоджувати цілі та ресурсні витрати на їх досягнення, насамперед шляхом укладання угод.

Нарешті, мотиваційний механізм необхідний для активізації використання індивідуального та інституційного потенціалу в напрямі кластерного розвитку.

Запропоновані у цьому дослідженні переліки суб'єктів кластерного розвитку та їх функцій у контексті багаторівневої кластерної політики не є вичерпними, вони мають конкретизуватися щодо кожної кластерної ініціативи з урахуванням реально існуючої ситуації, а також зарубіжного досвіду та передової наукової думки.

До базового комплексу механізмів багаторівневої кластерної політики відносяться правові, інституційні, організаційні, інформаційні, ресурсні та мотиваційні механізми, які є досить складними за структурою та мають синхронно і послідовно запроваджуватися суб'єктами різних рівнів. Ці механізми можуть бути сформовані лише за умов належного науково-концептуального забезпечення, що зумовлює необхідність здійснення якісних змін у відносинах органів публічної влади, бізнесу та наукових установ.

Змістові складові конкретних механізмів багаторівневої кластерної політики доцільно визначати щодо кожного з цих механізмів із конкретизацією ролі причетних сторін в їх реалізації. Застосувавши такий методологічний підхід (табл. 2), вдалося встановити, що більшість із заходів та інструментів кластерної політики (складових механізмів) можуть бути реалізовані лише одним суб'єктом кластерної політики і лише їх невелика частина є подібними для усіх сторін. З цього випливає, що кластерна політика за своєю суттю є багаторівневою і не може бути ефективною без взаємодії суб'єктів різних рівнів.

Подальші наукові дослідження мають стосуватися конкретних практичних пропозицій органам публічної

влади та іншим суб'єктам публічного управління щодо реалізації ефективної кластерної політики і регіонах України.

Література.

1. Глосарій термінів політики, що базується на доказах (підгот. в рамках проєкту «A4U» та НАДУ). Київ: «A4U», 2018. 22 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/150/files/c2262c93-86fb-4e30-9468-2d5ef955acce.pdf>
2. Маслак О.О. Формування та розвиток систем кластеризації національної економіки : дис. ... на здобуття наукового ступня д-ра економ. наук. Львів, 2019. 581 с.
3. Маслиган О. О., Машіка Г. В. Інституціональне середовище розвитку кластерів туризму і рекреації у регіонах: Економіка та держава. 2020. № 4. С. 74–80.
4. Меленюк В. О., Тивоненко Г. І. Наукові основи формування та розвитку прикордонних туристичних кластерів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 6. С. 93–97.
5. Національна програма кластерного розвитку до 2027: Концепція. Орієнтири розвитку. Рекомендації. 2020. 74 с. URL: <https://mautic.appau.org.ua/asset/166:proekt-nacprogrami-klasterного-rozvitku-do-2025-v1pdf>
6. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова КМУ від 05.08 2020 р. № 695. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820>
7. Український тлумачний словник (тезаурус) 250000 слів. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2016. 1696 с.
8. Шпак Ю. В. Кластерний підхід в управлінні територіальним розвитком України: Публічне управління та митне адміністрування. 2020. № 2(25). С. 187–191.
9. Charter for Multilevel governance in Europe, 2014. URL: <https://portal.cor.europa.eu/mlgcharter/Pages/MLG-charter.aspx>
10. Cluster policies: OECD Innovation Policy Platform. 2010. 6 р. URL: <http://www.oecd.org/innovation/policyplatform/48137710.pdf>
11. Cluster policy and smart specialisation. Innovation policy platform URL: <https://www.innovationpolicyplatform.org/content/cluster-policy-and-smart-specialisation-0>

References.

1. Glosarii terminiv polityky, shcho bazuietsia na dokazakh (pidhot. v ramkakh proiektu "A4U" ta NADU). Kyiv: «A4U», 2018. 22 s. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/150/files/c2262c93-86fb-4e30-9468-2d5ef955acce.pdf>
2. Maslak O.O. Formuvannia ta rozvytok system klasteryzatsii natsionalnoi ekonomiky : dys. ... na zdobuttia naukovooho stupnia d-ra ekonom. nauk. Lviv, 2019. 581 s.
3. Maslyhan O. O., Mashika H. V. Instytutsionalne seredovyshe rozvytku klasteriv turyzmu i rekreatsii u rehionakh. *Ekonomika ta derzhava*. 2020. № 4. S. 74–80.
4. Meleniuk V. O., Tyvonenko H. I. Naukovi osnovy formuvannia ta rozvytku prykordonnykh turystychnykh klasteriv: Investytsii: praktyka ta dosvid. 2021. № 6. S. 93–97.
5. Natsionalna prohrama klasterного-rozvitku do 2027: Kontseptsiia. Oriientyry rozvytku. Rekomendatsii. 2020.

74 s. URL: <https://mautic.appau.org.ua/asset/166:proekt-nacprogrami-klasterного-rozvitku-do-2025-v1pdf>

6. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky: postanova KМУ vid 05.08 2020 r. № 695. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820>
7. Ukrainyskyi tлумachnyi slovnyk (tezaurus) 250000 sliv. / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv: Irpin : VTF «Perun», 2016. 1696 s.
8. Shpak Yu. V. Klasternyi pidkhid v upravlinni terytorialnym rozvytkom Ukrainy: Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia. 2020. № 2(25). S. 187–191.
9. Charter for Multilevel governance in Europe, 2014. URL: <https://portal.cor.europa.eu/mlgcharter/Pages/MLG-charter.aspx>
10. Cluster policies: OECD Innovation Policy Platform. 2010. 6 r. URL: <http://www.oecd.org/innovation/policyplatform/48137710.pdf>
11. Cluster policy and smart specialisation. Innovation policy platform. URL: <https://www.innovationpolicyplatform.org/content/cluster-policy-and-smart-specialisation-0>